

## OUD-ZUTPHEN

is een kwartaaluitgave van de Historische Vereniging Zutphen

### Redactie:

J. Harenberg, Drs. B. Looper, J. C. Riemens

### Redactieadres:

Spiegelstraat 15, 7201 KA Zutphen, tel. 05750-12157

### Lay-out en druk:

Walburg Pers, Zaadmarkt 84a-86, Zutphen.

*Bijdragen te zenden aan het redactieadres, getypt met grote regelafstand en aan één zijde van het papier.*

Oud-Zutphen wordt kosteloos toegezonden aan leden van de Historische Vereniging Zutphen. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de boekhandel à f 7,50.

Publikatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de redactie.

De Historische Vereniging Zutphen heeft tot doel de beoefening van de geschiedenis van Zutphen en onmiddellijke omgeving en de bevordering in zo breed mogelijke kring van de belangstelling voor de geschiedenis van Zutphen in al haar aspecten.

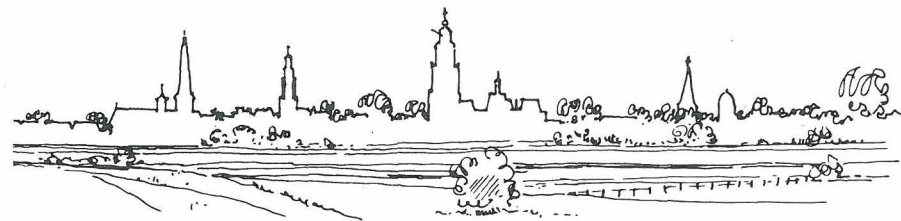
Het lidmaatschapsgeld bedraagt f 30,— per jaar, voor gezinsleden f 10,—.

Aanmelding kan geschieden bij het Secretariaat, Spiegelstraat 15, 7201 KA Zutphen, tel. 05750-12157 / 16877.

Opzeggen van het lidmaatschap tenminste één maand voor het einde van het kalenderjaar bij hetzelfde adres.

Bankrekeningnummer 43 89 40 741 ten gunste van Historische Vereniging Zutphen, of postgirorekening 531 83 65 ten name van Historische Vereniging Zutphen.

© 1991 Historische Vereniging Zutphen.



OUD-ZUTPHEN, TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING ZUTPHEN  
TIENDE JAARGANG, NUMMER 2, JUNI 1991

**Inhoud:** Jaap Riemens, Protestantse commotie rond een Mariabeeldje: Als Maria niet wordt geëerd, wordt de St. Walburgskerk niet gerestaureerd / Wetenswaardigheden / Chris Schriks, Monumentenzorg in kort bestek 2 / Zutphens allerlei

JAAP RIEMENS

PROTESTANTSE COMMOTIE ROND EEN MARIABEELDJE<sup>1</sup>

## ALS MARIA NIET WORDT GEËERD, WORDT DE ST. WALBURGSKERK NIET GERESTAUREERD

*In 1991 is het 400 jaar geleden dat Zutphen bevrijd werd van het Spaanse juk. Daarmee kwam een einde aan de overheersing van de Roomskatholieke kerk. De St. Walburgskerk werd een protestantse kerk. En zo is het gebleven.*

*Wie mocht denken dat daarmee de angst voor een terugkeer van de 'Roomse' overheersing voorbij zou zijn, heeft de plank misgeslagen. In de geschiedenis van Zutphen zijn diverse momenten geweest die aanleiding geven die mening te corrigeren. Het verhaal over het Mariabeeldje is er één. Het werd in eerste aanzet geschreven bij gelegenheid van de ingebruikname van het fraai gerestaureerde Mariaportaal. De geschiedenis begint zo'n 100 jaar geleden.*

In 1890 wordt een begin gemaakt met de restauratie van de St. Walburgskerk. Eén van de eerste taken waarvoor de commissie zich gesteld ziet, is het restaureren van de buitenkant van de kerk. Hierover is – zo blijkt later – vanaf het begin verschillend gedacht. Wordt er een monument gerestaureerd of een (protestants) kerkgebouw?

Uit het archief van de *Restauratiecommissie der St. Walburgskerk*<sup>2</sup> blijkt dat de noordelijke kant van de kerk er totaal anders uitzag dan nu het geval is. Eén van de eerste opdrachten die de commissie verstrekke was het doen afbreken en opruimen van een huisje dat gediend heeft als bergplaats voor lijkwagens voor de hervormde diaconie. Het huisje stond aan de noordkant van de kerk, tussen het noordelijk portaal en de noorder dwarsbeuk. Ook worden weggebroken: een zoldering, kasten, schotwerk en uitbouw van het portaal ‘hetwelk eveneens gebezigd wordt tot het plaatsen van lijkwagens’. Wanneer de zoldering wordt weggehaald, ontdekt men dat het gewelf geheel beschilderd is geweest en dat er een beschadigd Mariabeeld staat. Elders wordt gezegd dat tijdens sloopwerkzaamheden een ‘erg geschonden Mariabeeldje en een geschonden gedenksteen, zittende binnen in het Hoofdportaal tegen den oostelijken muur’ ontdekt is.<sup>3</sup>

### Restauratie

In 1891 gaat alle restauratiewerk zitten in herstel van het portaal: in de oostelijke en westelijke gevels komen blinde ramen en aan de zuidzijde wordt de muur weggehaald, zodat er een verbinding komt met de kerk. Het nieuwe portaal zou een speelplaats voor de jeugd kunnen worden, reden waarom de commissie vraagt aan de kerkvoogdij (die dit moet betalen, want het betreft geen restauratie) deze overdekte ruimte af te sluiten met een hek. Het hek – in rijke Gotische stijl uitgevoerd – gaat ongeveer f 250,— kosten, ook de ruimte tussen het portaal en de zijbeuk van de kerk zal via een eenvoudig hek worden afgesloten. Het Mariabeeldje is ter restauratie naar de werkplaats van Dr. Cuypers en Co. te Roermond gestuurd. Het komt in januari weer terug; het is hersteld voor f 101,70. Ook maakt men een nieuw baldakijn (f 184,16) en een ‘nieuw beeldje Walburgia’ (f 74,—). In maart 1893 is het Mariabeeldje weer te zien in het portaal. En dan begint de ellende . . .

### Herplaatsing

In een brief van 4 maart 1893 schrijft de bijzondere kerkeraad<sup>4</sup> dat hij met leedwezen heeft kennis genomen van het plan uwer commissie om boven het voorportaal der St. Walburgskerk een Mariabeeld te plaatsen, dat hij als vertegenwoordiger der Hervormde Gemeente zich gedrongen gevoelt tegen die versiering met ernst en kracht te protesteeren, en U vriendelijk maar dringend te verzoeken het Mariabeeld niet te plaatsen in ons Protestantisch Kerkgebouw, opdat geene ergernis worde gegeven aan het Protestantisch gevoel, (. . .).

De commissie antwoordt dat zij ‘tot haar leedwezen’ niet kan voldoen aan het

verzoek van de kerkeraad. Het gaat om een restauratiecommissie die zich ten taak heeft gesteld ‘den ouden toestand van het kerkgebouw weder in het leven te roepen, namelijk wat het uitwendige betreft, . . .’ De commissie beroept zich daarbij op één van de bepalingen die de raad heeft gesteld voor het verstrekken van subsidie<sup>5</sup> en weigert in te gaan op het verzoek van de kerkeraad. Men schrijft:

‘Het beeld, waarover uw brief handelt, heeft tot 1980 in zeer verminkten staat gestaan tegen den noordelijken gevel der kerk, in het toen als lijkwagenermisie ingerichte portaal, zoodat thans alleen sprake is van herplaatsing van dit gerestaureerde beeld, dat onbetwistbaar eigendom der kerk is, en welk sieraad de commissie geene vrijheid vindt aan zijne bestemming te onttrekken, te meer daar de herplaatsing van regeringswege is goedgekeurd, en het de commissie niet vrij staat van de vastgestelde plannen af te wijken.’

Uit de brief wordt eigenlijk niet duidelijk wat de commissie zelf vindt van de kwestie. Men verschuilt zich vooralsog achter de subsidie-gever.



Afb. 1

Ook het beeldje van Walburga werd gerestaureerd. (Foto: Jaap Riemens)



‘Aangezien, zoals boven reeds gezegd is, de subsidieën verleend worden voor de restauratie van het uitwendige van het gebouw, zou de uitkeering zeer dubieus worden indien de commissie uit het oog verloor dat zij zich niet te mengen heeft in de inrichting van het inwendige der kerk.’

Eerder al heeft de commissie de kerkeraad erop gewezen dat het niet gaat om het plaatsen van het beeld in de kerk maar aan de buitenzijde van de kerk.

### Moderne beeldenstorm?

In het blad Friso<sup>6</sup> van 2 augustus 1893 staat onder de kop ‘Een moderne beeldenstorm’ een aantal citaten uit de vaderlandse pers met betrekking tot het Mariabeeld. Allereerst wordt de *Amsterdammer* genoemd: ‘Waarover ieder protestant ten diepste verontwaardigd moet zijn, is het feit, dat men zich niet heeft bepaald tot het herstellen der nissen, maar boven den hoofdingang dier Geuzenkerk een beeld van Maria met het kindeke heeft geplaatst, terwijl ook de H. Walburgis en nog een andere heilige weldra haar nissen zullen innemen. Is dat restauratie – een handelwijze waarbij de bestemming die de kerk thans heeft, geheel wordt miskend! . . .

En hoe is men te Zutphen daaronder gestemd? De kerkeraad heeft er tegen geprotesteerd, maar . . . men blijft betalen. En ook onze Staat betaalt en laat den haar de Stuers<sup>7</sup> naar goedvinden handelen!’

Het blad de *Vaderlander* schrijft dat er te Zutphen maar weinig te merken is van verontwaardiging: ‘De onverschilligheid is te groot. In het oog van vele zich noemende protestanten is al wat is, protestantsch of roomsch, nog een stuk middeleeuwen, en als zoodanig uit den tijd, en uit aesthetisch oogpunt is de roomsche kerk in hun oog te verkiezen boven de al te puriteinsche gereformeerde kerk. De aesthetica en deze alleen is de godheid voor welke zij een kniebuiging maken. Deze heeren met hun voorname onverschilligheid zijn de ware wegbereiders voor Rome.’

De *Kerkelijke Courant* zegt niet te willen oproepen tot een moderne beeldenstorm, maar men hoopt wel dat de Zutphense bevolking niet zal rusten eer het Mariabeeld is verwijderd. Het *Nieuwsblad voor het Noorden* vindt het neerhalen van beelden in Roomse kerken een belediging voor het geloof van die medeburgers, en daartoe wil men de protestanten beslist niet activeren, maar ‘gelijke belediging voor het nakroost van hen, die om hun verzet tegen de beelden verbrand werden, geschiedt hier in dit herstel van beelden, waar zij niet behooren. Zullen kerkvoogden van Zutphen om een handvol gelds haar langer dulden?’

De *Kerkelijke Courant* wijst op het stemrecht dat de protestanten hebben: ze kunnen andere kerkvoogden benoemen. Het is onbegrijpelijk dat die het zover hebben laten komen! Het blad *De Tijd* concludeert dat deze protesten het

gevolg zijn van ‘verregaande onnoozelheid, die niets begrijpt van symboliek en kerkelijke bouwkunde.’

Wordt het katholieke karakter van een kerk nu bepaald door een Mariabeeld of door een beeldje van de Heilige Walburga? Het blad zegt dat je een kerk die vanouds toebehoord heeft aan de Rooms en niet een protestants karakter kunt geven door er de beelden uit weg te laten. De grondvorm, de richting naar het oosten, de hoge koorvensters, die ‘de stralen der morgenzon concentreeren op de plek, waar elken ochtend het onbloedig offer zal worden opgedragen, (. . .) de symbolische ligging van het Moeder-Gods-koor en van de doopkapel: de geheele bouwconstructie, die zoodanige kerk in hooge mate ongeschikt maakt voor vergaderlokaal van personen, welke eens of twee maal in de week op *comfortabele* wijze een paar uur willen samenzijn, doch die alleen passende is voor een gebouw, bestemd om te zijn het Huis van God, verandert dat alles ook, indien gij kunt.’

In *De Tijd* wordt het een schreeuwende inconsequentie van de calvinisten genoemd dat mensen die zich ergeren aan de ‘paapschen Baälsdienst’ niet bereid zijn de kerken van voor de Hervorming af te breken en er andere voor in de plaats te stellen, ‘en dan een jammergeschrei aan te heffen over het aanbrengen van eenig beeldhouwwerk’. Overigens komt de *Telegraaf* op de aan het adres van Victor de Stuers geuite beschuldigingen terug. De krant weerlegt alles wat in het Kerkelijke Congres hierover is opgemerkt. De *Standaard* daarentegen heeft geen goed woord over voor het laten restaureren met beelden en ornamenten in of aan een kerk die in gebruik is bij de hervormden. ‘Wat meer kloekke fierheid zou aan de Hervormde Kerk deze ergernis gespaard hebben.’ De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zegt dat het in Amsterdam gehouden congres heeft laten zien hoe het protestantisme er op z’n smalst uitziet.

### Bevoegdheid

Even terug naar de brief van de synode. Die komt een half jaar later (2 augustus) ter tafel. De synode vraagt inlichtingen omtrent de wijze waarop de restauratie van de kerk heeft plaatsgehad en zal gebeuren. De synode heeft ‘met diep leedwezen kennis genomen van de plaatsing van een Mariabeeld boven den Hoofdingang van het kerkgebouw’ en zij betreurt het dat pogingen van de kerkeraad om de kerkvoogden op een ander spoor te zetten, mislukt zijn.

De Synode voelt zich gedrongen ten krachtigste te protesteeren tegen de houding van Kerkvoogden in deze, als kwetsend voor het Protestantsch bewustzijn en in strijd met hunne roeping tot behartiging van de belangen der gemeente, terwijl zij vertrouwt, dat de Protestantsche geest Uwer gemeente op den duur toch sterk genoeg zal blijken te zijn, om geen Mariabeeld boven den Hoofdingang van het kerkgebouw te dulden en de verwijdering, op wat

wijze dan ook, langs wettigen weg zal weten te verkrijgen. Het antwoord op deze brief is: synode, bemoeit u zich niet met aangelegenheden die de kerkvoogdij aangaan. De monumentale kerk wordt gerestaureerd met behulp van rijkssubsidie overeenkomstig een plan dat door het rijk is goedgekeurd. Alle herstellingswerkzaamheden zijn opgedragen aan een commissie en die mag niet van de (goedgekeurde) plannen afwijken.

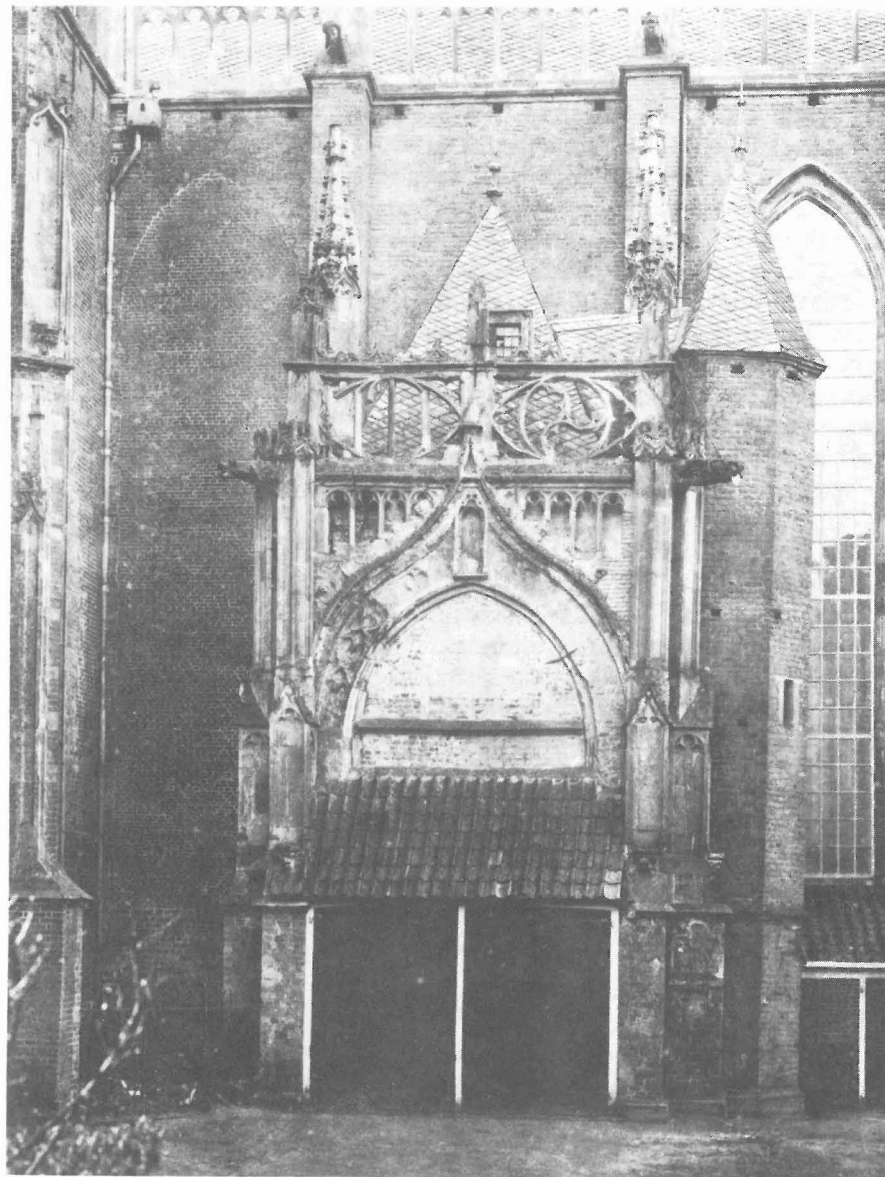
### Monument of kerkgebouw

In het begin van januari 1894 ontvangt de commissie twee afschriften van verzoekschriften van lidmaten van de hervormde gemeente. De kerkvoogdij, die de commissie schrijft over deze aangelegenheid, wil graag weten welk standpunt de commissie inneemt. In feite wordt geprobeerd de commissie te betrekken bij de discussie tussen kerkeraad en kerkvoogdij. Het blijkt dat in oktober 1893 een verzoekschrift is ontvangen van maar liefst 1407 lidmaten van de gemeente. Zij schrijven dat zij met leedwezen hebben gezien ‘... dat de restauratie der Groote of St. Walburgskerk uitgevoerd wordt op een wijze, die rechtmatig ergernis geeft aan het protestantsche bewustzijn...’ en zij vragen dan ook aan de kerkeraad ‘de noodige stappen te doen, dat het Mariabeeld aan den hoofdingang van genoemde kerk verwijderd, en met de restauratie op deze wijze niet voortgegaan worde. Zij hoeven er zeker uwe aandacht niet op te vestigen, dat eenerzijds Rome hoe langer hoe meer, ook op het gebied van bouwkunst, zijn invloed weet te doen gelden, en dat anderzijds helaas! het protestantsch gevoelen bij velen verzwakt gelijk, jammerlijk genoeg, ook het geval schijnt te zijn bij heeren kerkvoogden van onze gemeente. Ondergetekenden *moeten* daartegen protesteren, en kunnen onmogelijk vrede hebben met de bewering: ‘die kerk is een monumentaal gebouw’, daar zij toch in de eerste plaats sinds eeuwen het hoofdgebouw van den protestantschen eeredienst is.’ De brief is ondertekend door ‘Protestantsche Christenen, die van geen Roomschen zuurdesem gediend zijn’. Het tweede verzoekschrift is min of meer van gelijke inhoud. De kerk is een kerkgebouw voor de protestanten ‘en niet meer een monument van oude kunst’.

Telkens blijkt weer dat uitgemaakt moet worden wát gerestaureerd wordt.

### Dilemma

De commissie vergadert meestal één keer per jaar, maar in 1893 en 1894 komt men vaker bijeen. De reden is duidelijk: men staat voor het dilemma: moeten we verder gaan met restaureren – en Maria dus eren – of moeten we het risico lopen dat de restauratie wordt afgebroken omdat de commissie gevolg geeft aan de protesten tegen het (her)plaatsen van het beeld. Tegelijk moet vastge-



Afb. 2

Zo zag het Mariaportal er uit vóór de restauratie eind vorige eeuw. (Fotocollectie Stedelijke Musea Zutphen)

steld worden dat een persoon van de kant van de Rooms-Katholieke Kerk welkom zou zijn binnen de restauratiecommissie. Men besluit de deken van Zutphen, Van Oppenraaij, te vragen. Deze bedankt voor de eer. Enkele jaren (!) later slaagt de opzet (komen tot een neutrale, d.w.z. kerkelijk gemengde commissie) en kan de (nieuwe) deken van Zutphen, de heer J. B. Guiting, benoemd worden. Deze bedankt echter in 1902 wanneer besloten wordt over te gaan tot restauratie van het inwendige – de muur- en gewelfschilderingen van de kerk. Tegelijk zegt hij dan de jaarlijks te betalen contributie voor de restauratie van de kerk op, hetzelfde doet dan de aartsbisschop van Utrecht, mgr. Van de Wetering en de oud-pastoor Luijckx. Waarom de katholieken afhaken, wordt duidelijk wanneer we bedenken dat de restauratie van het inwendige een zaak van de commissie gewórden is, maar tegelijk ook een interne aangelegenheid van protestanten. Hoewel het resultaat (het terugkeren van de gewelf- en muurschilderingen) best wel waardering van Roomskatholieke zijde moet hebben geogst.

### Kardinaal

De kardinale vraag waar alles om draait is (17 februari 1894): wie doet de restauratie van de kerk, de kerkvoogdij of de commissie? Jhr. Mr. D. W. van Andringa de Kempnaer, die antwoord wil hebben op deze principiële vraag, meent dat de commissie alleen heeft te handelen en daarbij niets te maken heeft met de kerkvoogdij. B. Cuperus meent echter dat uitvoering van het werk eigenlijk gebeurt door de kerkvoogdij. Hij wordt onderbroken door een hartgrondig ‘nee’ van de kant van de meeste commissieleden, maar vervolgt met de mededeling dat de minister – en in zijn kielzog de gemeente – wel geen bezwaar zal hebben tegen een afwijking van het goedgekeurde plan. Hij stelt voor het beeld weg te nemen of zonodig te vervangen door een ander beeld, ‘hoewel hij gehoord heeft, dat vóór 70 jaar dit beeld daar ten aanschouwen van een ieder gestaan heeft.’ Hij is voor verwijdering van het beeld omdat anders financiële steun van particulieren wel eens een niet haalbare mogelijkheid zou kunnen worden.

Op de begroting – opgesteld door de commissie vanwege de kerkvoogdij – en daarna gewijzigd en goedgekeurd door de minister, heeft overigens gestaan het restaureren van het Mariabeeld, ‘nooit heeft dit vroeger ergernis gegeven; men heeft thans de mensen opgezweept tot teekenen en uit de originele lijsten zou wel kunnen blijken hoeveel namen door anderen waren ingevuld.’<sup>8</sup>

### Neutraliteit?

Moet de commissie in deze kwestie neutraal zijn?, zo wordt gevraagd. Nee, dat

mag de vraag niet zijn, is feitelijk het enige antwoord. De vraag waar de commissie zich over moet buigen is steeds weer: gebeurt de restauratie goed?

‘De beschouwingen over het protestantsch gevoel zijn hier niet op hare plaats. Geeft men toe aan de thans geopperde bezwaren, waar zal dan het einde zijn? Stel dat gekleurde glazen in de ramen werden geplaatst, zou men dan ook niet kunnen spreken van een Roomsche cachet, dat de kerk gegeven wordt?’ H. M. Werner, een ander commissielid, zegt dat de commissie neutraal is, zij moet dit ook zijn ten aanzien van de katholieken, ‘voor wie de verwijdering van het beeld uit het monumentale gebouw iets stuitends zou hebben. Gold het hier de plaatsing van een nieuw beeld, dan zou hij er niet vóór zijn, maar hij zou het betreuren dit eenig overblijfsel, dat aan de kerk van vroegere beelden bestaat, op te offeren.’<sup>9</sup>

De commissie is nog steeds niet eensgezind, en de voorzitter – burgemeester Jhr. H. A. D. Coenen – heeft heel wat overredingskracht nodig om een gezamenlijk standpunt op tafel te kunnen leggen. Daarbij stipt hij ook aan dat er in de Broederkerk een geschilderd Mariabeeld is, ‘meer dan levensgroot’ en het heeft nooit aanstoot gegeven. En De Kempnaer zegt dat in de St. Walburgskerk in het zuider dwarsschip nog enkele gebrandschilderde ramen zijn aangetroffen, ‘voorstellende Maria, tegen welke aanwezigheid nooit bezwaar is gemaakt.’ De vertegenwoordiger van regeringswege – Mr. Bn. Mollerus – deelt mee dat de kwestie over het Mariabeeld door hem betreurd wordt. Hij is echter van mening dat niet kerkeraad of kerkvoogdij maar de commissie moet beslissen over het al dan niet (her)plaatsen van het beeld. De heer Cuperus blijft vóór verwijdering van het beeld. Naar zijn mening kan men best restaureren zonder Maria te eren.

De vergaderingen zijn vanaf dat moment weer jaarlijks. We komen niets meer tegen over het beeld.

### Het beeld in het portaal

Op zaterdag 7 september 1895 is niet alleen de restauratie van het Noorderportaal gereed gekomen, ook het gedeelte tussen dit portaal en de torentrap is gerestaureerd. Bij die gelegenheid duikt de verslaggever van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*<sup>10</sup> in de geschiedenis van de kerk. Er wordt antwoord gegeven op de vraag waarom het portaal aan de noordkant van de kerk staat, het zou zoveel mooier en passender zijn wanneer het onder de toren stond.

‘Elke gotische kerk heeft men de vorm van een liggend kruis gegeven, welks top naar het Oosten gericht is, van waar het licht der wereld gekomen is. Naar beweerd wordt, bevond zich Maria ter rechter, Johannes ter linker zijde van het kruis op den Calvarieberg. Daarom stond de noordelijke helft der kerk



onder bescherming van Maria, de zuidelijke onder die van Johannes; in de eerste zaten de vrouwen, in de laatste de mannen. Men zal nu begrijpen waarom dit portaal, aan Maria gewijd, niet aan het voorfront der kerk geplaatst kon worden, waar thans velen het wenschten en het in elk geval meer effect zou gesorteerd hebben dan waar het zich thans bevindt.'

Over het Mariabeeld zegt de krant: 'Vooral de drapering van het beeld wekt onze bewondering. De figuur van den engel (Gabriël?) heeft een spreukband in de hand, welke woorden echter zijn verdwenen. Misschien heeft hier AVE MARIA, GRATIA PLENA of iets dergelijke gestaan. Het Mariabeeld is overeenkomstig de symbolieke beteekenis van het portaal zeer juist geplaatst; het staat zuiver in het midden en dwingt als van zelf om er de aandacht op te vestigen. Gelijk een troonhemel huift zich het gewelf van het portaal over het Mariabeeld.'



Afb. 3  
Detailfoto van het  
Mariabeeld na de laatste  
restauratie.  
(Foto: Jaap Riemens)

## De kerkeraad

Wanneer op 3 maart 1893 ds. Kamp in de vergadering van de bijzondere kerkeraad meedeelt dat de restauratiecommissie van de Walburgskerk van plan is een Mariabeeld te plaatsen boven de ingang van het voorportaal, ontstaat er in Zutphen een strijd lust waarvan de meeste burgers – daarover is het in het bovenstaande nauwelijks gegaan – dachten dat deze al jaren daarvoor was gedoofd. De kerkeraad 'als vertegenwoordiger der Hervormde Gemeente' dient zich met ernst en kracht te verzetten tegen deze knieval in de richting van Rome. Na een langdurige discussie – niet iedereen is het met de predikant eens – gaat er een brief uit naar de restauratiecommissie met het verzoek dit beeld niet te plaatsen 'opdat geene ergernis worde gegeven aan het protestantsch gevoel.' Twee leden zijn tegen het voorstel – om niet duidelijke redenen, drie leden zijn vóór vanwege wat genoemd wordt 'de kunst', maar negen leden ondersteunen het voorstel, en zo belandt er een brief van de kerkeraad op de vergadertafel van de restauratiecommissie.

55

# Rekening

voor de Commissie voor de Restauratie der  
van St. Walburgis kerk  
Cuypers & Stoltzenberg te Roermond.  
Zutphen

1891

Betaalbaar à complant zonder korting

Overblijfsel		Werkloon der beeldhouwers voor de restauratie van het beeldhouwwerk.	
		P. Geelen 646 uren	2 250 250 40
		A. Wevers 997	2 250 240 95
		L. Bergman 752	2 250 263 20
		Totaal 1870 55	

Molenaar  
Cuypers & Stoltzenberg  
11. 92

Afb. 4  
Eén van de rekeningen van Cuypers te Roermond. (Archief Restauratiecommissie St. Walburgskerk, inv. nr. 12)

## Wat is restauratie?

De kerkvoogden hebben de kerkeraad laten weten zich neer te leggen bij het besluit van de restauratiecommissie. Daarmee keert de kerkvoogdij zich tegen enkele leden van de kerkeraad. Na voorlezing van de stukken in de vergadering van de kerkeraad 'vangt een warme discussie aan'. Ds. Doedes meent dat de kerkvoogdij zich verstoep achter de commissie, maar zijn collega Van Otterloo zegt dat het geen zin heeft hen daarom te kapittelen: het zijn nagenoeg dezelfde lieden. Ds. Kamp wil een brief aan de regering laten uitgaan. Hevige twist-gesprekken alom! Eén van de aanwezigen merkt op dat de commissie geen enkel argument heeft genoemd. Men heeft alleen gesteld dat de kerk een monumentaal gebouw is en geen protestantse kerk. Is dat inderdaad de vraag? Kortom: wat is restauratie? De kerkvoogden zeggen nadrukkelijk dat restauratie is het weer in oude orde herstellen van een gebouw. Enkele predikanten willen gedaan krijgen dat er een nieuwe brief uitgaat naar de kerkvoogdij waarin het standpunt van de minister wordt vermeld. Deze heeft te kennen gegeven dat het Mariabeeld best verwijderd mag worden, het staat – wat hem betreft – los van de restauratie.

In de vergadering van 15 juni 1894 stelt ds. Doedes voor aan de kerkvoogden mee te delen dat gelden die voor de kerkvoogdij worden ingezameld niet aan de restauratie mogen worden besteed, zolang het Mariabeeld er staat. Zijn voorstel wordt met zeven tegen vijf stemmen aangenomen. In de volgende vergadering, drie maanden later, blijkt hieraan geen gevolg gegeven te zijn omdat de waarnemend scriba, ds. Kamp, bij nader inzien dit een onverstandig besluit heeft gevonden. Het zou de onderlinge verhouding kerkeraad-kerkvoogdij verslechteren, en dat leek hem niet zo'n goede ontwikkeling.

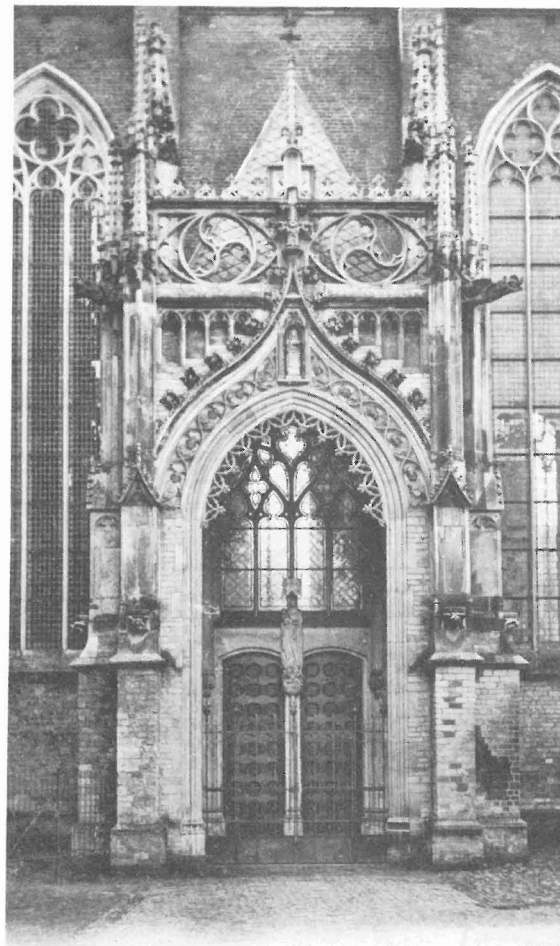
## Vrijzinnigheid en orthodoxie

En daarna wordt gedurende een aantal jaren niets meer vermeld over het omstreden Mariabeeld. Of protestanten en rooms-katholieken elkaar gevonden hebben, wordt niet duidelijk. De restauratie gaat voort, rond de eeuwwisseling zien we dat gewerkt gaat worden aan het inwendige van de kerk, de verplaatsing van het orgel, etc., maar over het Mariabeeld wordt geen woord meer gezegd.

Tot de vergadering van 23 oktober 1903. Twee maanden ervoor, op zondag 6 september is voor het eerst het gerestaureerde Mariaportaal in gebruik genomen als officiële ingang van de kerk. Tot die tijd was dat niet mogelijk geweest omdat de vloer ongelijk lag. Vrijwel onmiddellijk komt er van de kant van één van de predikanten (ds. Westrik) protest. Hij vraagt, mede namens een aantal gemeenteleden, die zich geërgerd hebben over het feit dat ze langs het

Mariabeeld moeten gaan om in de kerk te komen, of het niet mogelijk is ook de andere ingang te gebruiken. Het blijkt, uit de brief van deze predikant, dat er trouwe kerkgangers wegblijven uit de kerk vanwege dit Mariabeeld. Om praktische redenen wijzen de kerkvoogden dit verzoek van de hand. In die tijd worden de zitplaatsen nog ver- en gehuurd, en er is een controleur nodig bij de ingang die kan nagaan wie vaste zitplaatsen heeft en wie er één huurt voor de duur van die ene dienst. Een stekelige opmerking dat alle kerkgangers een vaste plaats zouden kunnen huren, besluit de bespreking.

Ds. Westrik, die het probleem in vrijwel alle kerkelijke colleges aan de orde stelt, wil ook laten nagaan wat de minister van binnenlandse zaken vindt van



Afb. 5  
Het Mariaportaal na de restauratie in het begin van deze eeuw. (Fotocollectie Gemeentearchief Zutphen)

de handelwijze van de restauratiecommissie. Destijds schermde de restauratiecommissie immers met de mogelijkheid dat er geen subsidie gegeven zou kunnen worden wanneer het Mariabeeld verwijderd zou worden. Ds. Oort, praeses van de algemene kerkeraad, betreurt het dat ds. Westrik deze kwestie opnieuw heeft aangesneden. Bovendien meent hij dat protest bij de regering (ARP en KVP) niet veel zal opleveren en de kerkvoogden zouden wel eens ontstemd kunnen zijn doordat opnieuw gepoogd wordt in te gaan tegen de ideeën en plannen van de kerkvoogden. Het voorstel, om behalve 'de Maria-deur' ook een andere open te stellen, wordt hier wel met algemene stemmen aangenomen, maar vindt, zoals we gezien hebben, bij de kerkvoogden geen genade.

Intussen wordt wel duidelijk dat er een andere ontwikkeling zich aftekent: de strijd tussen de vrijzinnigheid en de orthodoxie. Het heeft er alle schijn van dat Maria in het noorderportaal uiteindelijk gediend heeft als bliksemafleider. Want de strijd tussen predikanten die van orthodoxe of vrijzinnige signatuur zijn, neemt daarna proporties aan waarbij de strijd tegen het Mariabeeld slechts een zwakke afspiegeling is geweest.<sup>11</sup>

## Noten

1. Ds. L. Laurens uit Zutphen attendeerde mij op de verwickelingen rond het Mariabeeldje; ik wil hem hartelijk bedanken voor de 'historische tip'.
2. Dit archief wordt bewaard in het Gemeentearchief te Zutphen en is van een inventaris voorzien.
3. De gedenksteen zit nu aan de buitenzijde van de westelijke muur van het Mariaportaal.
4. Naast de bijzondere kerkeraad was er ook een algemene kerkeraad; beide colleges hebben zich intensief bemoeid met de kwestie. In inv.nr. 56 van het archief van de Restauratiecommissie wordt een afschrift van de correspondentie vermeld; in het archief van de Kerkvoogdij en in het archief van de Kerkeraad van de Hervormde Gemeente ontbreekt deze correspondentie.
5. Zie het raadsbesluit van 3 juni 1889 (Nieuw Archief Gemeente Zutphen).
6. Aangetroffen — met andere knipsels en kranten uit de jaren van de restauratie van de kerk — in de Collectie-Gimberg (inv.nr. 58).
7. Jhr. Victor de Stuers was als referendaris verbonden aan het ministerie dat restauraties begeleidde; De Stuers was katholiek, zo ook zijn mede-adviseurs. 'Deze drie personen dwingen de restauratiecommissie om aan de Protest. kerken een katholiek karakter te geven, en indien de kerk-voogden weigeren, dan worden zij bedreigd met een intrekking van de Rijkssubsidie', aldus een artikel in het *Nieuws van den Dag*.
8. Een verdachtmaking die niet geheel ten onrechte gemaakt wordt. In het archief van de Kerkeraad zitten de originele lijsten met handtekeningen.
9. Het interieur van de kerk is dan nog niet gerestaureerd, men is op dat moment nog niet op de hoogte van het bestaan van de gewelf- en muurschilderingen.
10. Ik verwijs naar de krant van 12 september 1895, die besteedt er ruime aandacht aan.
11. Ongeveer in diezelfde tijd worden ineens door de predikanten Doedes en Westrik diensten gehouden in de christelijke school op de Paardenwal terwijl in de Broederen- en St. Walburgskerk (vrijzinnige) collega's voorgaan; het blijkt dat deze ontwikkeling het begin inluidt van de Hervormde Evangelisatie in Zutphen.